

II
У АПРИЛСКОМ РАТУ

Кад је сазнао за обарање владе Цветковић—Мачек, која је потписала приступање Краљевине Југославије Тројном пакту, Хитлер је 27. марта у подне окупио у својој канцеларији највише немачке војне и политичке руководиоце и саопштио им да је одлучио да Југославију војнички победи, а самим тим да је разбије као државу, без обзира на могуће изјаве лојалности Симовићеве владе.

Немачка Врховна команда добила је задатак да на брзину припреми план напада на Југославију и да га усклади са постојећим планом за напад на Грчку под шифром „Марита“. Начелник оперативног штаба Врховне команде, генерал Јодл, већ 28. марта саставио је предлог о усклађивању немачких и италијанских операција против Југославије, а 30. марта Врховна команда немачких оружаних снага издала је наређење 2. и 12. армији и 1. оклоиној групи за напад на Југославију под шифром „Подухват 25“. За остварење ове замисли припремљене су 24 немачке, 23 италијанске и пет мађарских дивизија. Немачка авијација је, поред осталог, добила и задатак „да узастопним нападима разори главни град Београд“. Напад на Београд имао је за циљ не само да обезглави војно и политичко руководство Југославије, него да и на тај начин казни град за све оно што се у њему догодило у току демонстрација 27. марта. У почетку је било одлучено да се ваздушни напад на Београд изврши 1. априла, али је тај датум, приликом саветовања у Бечу 29. марта о спремности војних снага за напад, померен за 6. април, да би се што боље ускладила ваздушна бомбардовања са дејствима сувоземних снага.

Насупрот брзом и енергичном реаговању вођа нацистичке Немачке, Симовићева влада одредила је колебљиву политичку линију, односно чинила је све да стиша србу Хитлера, стављајући му посредним путем до знања да се у спољној политици Краљевине Југославије ништа битно није изменило. Унутар Југославије нису извршене озбиљније припреме за одбрану земље. Оклевало се и са проглашавањем опште мобилизације. Тек 30. марта издато је наређење за делимичну мобилизацију, односно активирање јединица за запречавање граница, за јачање жандармерије и унутрашње безбедности, затим посадних трупа и јединица за рушење и запречавање са важношћу од 3. априла. Истовремено је становништво уверавано преко средстава информисања да до напада неће доћи.

С друге стране, нацистичка Немачка је развила велику пропаганду против Југославије и убрзано се припремала да

је стратегијом муњевитог рата савлада и уништи. Ова стра-тегија је претход-кој на тај начин што се снажном удару спол>а у виду клинова оклопних група обезбедио и синхронизован напад изнутра, не само припадника немачке националне мањине, која је уве-лико била организована на основу националсоцијалистичких идеја, него и других сарадника окупљених у оквиру пете ко-лоне. Из Берлина је наређено отправнику послова немачког Посланства у Београду Фајнеу, да смањи персонал Послан-ства у току 3. априла на свега четири до пет лица, као и да затвори све конзулате, сем у Загребу, и да персонал напусти Југославију. Истовремено, по налогу из Немачке, изузетно су се активирали припадници немачке националне мањине и раз-ни немачки агенти. Посебно се осећала повећана непријатељ-ска активност међу фолксдојчерима Земуна, који су вршили припреме за преузимање власти и дочек немачких оружаних снага, што се јавно манифестовало изношењем на улице не-мачких застава, облачењем црних униформи и гласном по-дршком Хитлеру и Немачкој.

Изненадни напад на Југославију отпочео је, у ствари, 5. априла 1941. у 22,00 часа, препадом немачких снага на ју-гословенска гранична осигурања, а нарочито на граничне ка-рауле, у непосредној близини комуникација преко граница, о чему југословенска Врховна команда није уопште била обавештена.

У 2,00 часа 6. априла, једна получета немачког пука „Бранденбург“ (група „Бердап“ — Бердапски одред) је из Турн Северина форсирала Дунав и препадом заузела Сипски канал и заробила већи део, иначе слабе одбране Канала, пре-духитривши на тај начин југословенску Речну ратну флотилу да изврши планирано запречавање Сипског канала.

Између 3,00 и 5,00 часова 6. априла, немачке снаге су из-веле мање препадне акције на југословенски фронт у Македо-нији, а око 5,00 часова немачка авијација је почела да бомбар-дује аеродроме код Куманова, Скопља, Ниша, Загреба, Бре-жица и ЈБубљане, тако да је тога дана југословенска авија-ција, потпуно изненађена, изгубила 115 авиона, од чега је 38 погођено у ваздуху а 77 уништено на земљи.

Истог дана око 5,00 часова уследио је општи напад де-лова 12. немачке армије на фронту од Криве Паланке до пла-нине Беласице, уз пуну подршку авијације и пропагандне акције већих размера којима се настојало доказати да је у Југославији злостављана немачка мањина и да је Југославија починила међународни преступ оријентишући се после 27. марта против сила Осовине.

Тек што су се стишали одједи Хитлеровог говора преко радија, 6. априла између 6,30 и 7,00 часова, немачка авијација из састава 4. ваздушне флоте, са аеродрома западне Румуније, Мађарске и Аустрије, полетела је да бомбардује Београд. У првом таласу ваздушног напада, који је започео нешто око 6,50 часова, учествовало је 234 бомбардера типа ЈУ-88 и До-17 и „штука“ ЈУ-87. У другом таласу, између 10,00 и 11,00 ча-сова, било је 57 „штука“ ЈУ-87. У трећем таласу, око 14,00 часова, учествовало је 94 бомбардера типа ЈУ-86 и ДО-17.

У четвртог таласу, негде после 16 часова, учествовало је 99 „штука“ ЈУ- такође су били праћени ловцима са аеродрома суседних земаља.

Серија ових ваздушних напада на Београд у току 6. априла, представљала је један од најтежих и најјачих ваздушних напада на један град. У овим нападима учествовало је укупно 484 бомбардера у пратњи око 250 ловаца.

У првом таласу ваздушног напада од 6,50 до 8,00 часова, немачки авиони бомбардовали су железничку станицу, електричну централу, зграду главне поште, телеграфа и телефона, зграде министарства војске, главног генералштаба и војне академије, двор на Дедињу, гардијске касарне у Топчидеру, команду жандармерије, београдски аеродром, учитељски дом, Каленића пијацу, гимназијске и друге образовне и културне установе, подручје Аутокоманде, Улицу кнеза Милоша, Сарајевску, Књегиње ЈБубице (сада Змај Јовина), Душанову, Ломину и друге.

Нападима у току другог, трећег и четвртог таласа нанета је још већа штета јер су на већ добро разорен град, на који је у првом таласу бачено око 197 тона разорних бомби од 50 до 100 килограма тежине и запаљивих бомби од једног до двадесет килограма, које су до тада ретко употребљаване, изручили нове товарије од укупно преко 360 тона бомби истог састава, док је део ловаца и „штука“ митраљирао из ниског лета колоне избеглица, које су покушавале да бекством из града након првог налета спасу голе животе.

Напади су настављени и у току ноћи 6/7. априла ради продужавања притиска на становништво Београда. У овим нападима учествовало је око 16 двомоторних бомбардера, који су, користећи велике пожаре ради уочавања циљева, почели са нападима око 23,00 часова и наставили их, кружећи пеометано над градом све до 4,00 часа ујутро.

У току 7. априла напади су продужени, али са знатно слабијим снагама. Тако је у току преподнева учествовало само 36 „штука“, и то у мањим формацијама, са пратњом од око 20 ловаца, а тек поподне око 16,00 часова из Мађарске је долетела група од 24 „штуке“, коју је пратило такође 20 ловаца МЕ-109. У овим нападима бачено је на Београд око 30 тона бомби, док су ловци и „штуке“ још интензивније него претходног дана нападали становништво лаким оружјем.

Београд је поново био бомбардован 11. и 12. априла, када су се немачке трупе приближиле граду. У току ноћи 11/12. априла бомбардовало га је и митраљирало око 20 „штука“ и 20 ловачких авиона, а у току 12. априла око 20 „штука“ и десет ловаца.

Немачке ваздухопловне снаге од 6. до 12. априла бомбардовале су Београд са око 620 бомбардера, који су избацили око 600 тона бомби, а у циљу ловачке заштите и напада на земаљске циљеве над Београдом је употребљено око 320 ловачких авиона.

Приликом ових бомбаровања Београда многи објекти, а нарочито стамбени, страдали су не само од разарања, већ исто толико, ако не и више, од пожара као последице бомбардо-

вања запаљивим бомбама. Под рушевинama су нашли смрт бројни становници Београда, али и они са стране који су се нашли тих дана у Београду. Велики део њих био је затечен код куће. Они који су успели да напусте своје станове тражили су спас у слабом земљаним склоништима каквих је било у дворишту Вазнесенске цркве и у Карађорђевоm парку, али су углавном нашли смрт у њима. Само они који су потражили склониште у подрумима грађевина од тврдог материјала успели су да се спасу од последица бомбардовања. После првог напада велики број грађана побегао је изван града.

Београд као отворен град није био заштићен од напада из ваздуха значајним војним снагама. За противваздушну одбрану Београда одређен је 6. ловачки пук 1. ваздухопловне бригаде југословенског ратног ваздухопловства, који је на ратном аеродрому Прњавор код манастира Крушедол у Срему имао 32. ваздухопловну групу (штаб, 103, 104. и 142. ескадриле и 16. аеродромска чета) у чијем је саставу било, у моменту напада на Београд, 27 ловачких авиона типа месершмит ME-109E, а на аеродрому „Београд“ испред Бежанијске косе, 51. ваздухопловну групу (штаб, 102, 161. и 162. ескадриле и 17. аеродромска чета), у чијем је саставу било 10 ловачких авиона типа месершмит ME-109E и шест домаћих ловачких авиона типа икарус ИК-3. Овај пук је располагао са укупно 43 савремена ловачка авиона.

Ваздушној одбрани Београда посредно је припадао и 2. ловачки пук 1. ваздухопловне бригаде, са укупно 34 ловачка авиона (19 месершмита ME-109, стационираних на летишту код Крагујевца и 15 харикена МК-1, на летишту код Кнића) с обзиром да му је основни задатак био да брани индустријске објекте и центре у ужој Србији.

Осим тога, за прогивваздушну одбрану Београда било је аигажовано пет дивизиона противавионске артиљерије, три чете противавионских миграљеза и две чете противавионских рефлектора.

Против првог таласа немачког ваздушног напада на Београд полетело је свих 16 ловаца 51. групе са аеродрома „Београд“ и сусрело се са немачким формацијама изнад Панчевачког рита, где се развила огорчена ваздушна битка у којој су Немци успели, захваљујући већем броју ловаца и бољој тактици, да разбију формацију 51. групе. У овој првој ваздушној борби из 51 групе погинули су командир 102. ескадриле, капетан Милош Жунић и потпоручник Душан Борчић, док је шест пилота било рањено.

У покушају спречавања првог немачког ваздушног напада на Београд, из 32. групе са летишта Прњавор учествовало је 19 месершмита, који су напали немачке бомбардере изнад источног Срема. Том приликом успели су да оборе неколико немачких бомбардера, али због сукоба са већим бројем немачких ловаца нису успели да спрече напад на Београд. У овој борби је из 32. групе неколико авиона било оштећено, а и неколико пилота је било рањено.

Коначни биланс ове прве ваздушне борбе за одбрану Београда 6. априла, коју је водио 6. ловачки пук над Панчевачким ритом и источним Сремом, био је три уништена и

У току истог дана илоти овога пука наставили су да се супротстављају немачком бомбардовању Београда, у сва три следећа таласа, настојећи да остваре немогуће својом храброшћу и применом тактике улетања међу бомбардере у формацији иара, што до тада није нико чинио. Авиони овога пука су тога дана извршили укупно 140 авиополета, што је доказ максималног напрезања и људи и машина. У току ових борби из овог пука тога дана су погинули и пилоти, наредник водник Карло Штрбеук, наредник водник Милутин Петров, поручник Добрица Новаковић и наредник Миливоје Бошковић.

И авиони 2. ловачког пука (укупно 34, од чега 19 месершмита и 15 харикена) на летилиштима код Крагујевца и Кнића покушали су да учествују у ваздушним борбама првог таласа над Београдом, али су стигли након завршетка напада, јер су касно добили наређење од свог команданта, пуковника Драгутина Рупчића, који се понашао издајнички и настојао да дезорганизује ваздушну одбрану. Након овог догађаја, авиони 2. ловачког пука наставили су да потролирају над Шумадијом, која уопште тога дана није нападана, а само један пар месершмита, који је предводио Живица Митровић, самоиницијативно је одлетео из рејона Крагујевца ка Београду и укључио се у борбу са немачким авионима. Том приликом Митровић је погинуо, а његов пратилац је био тешко рањен али је успео да се спасе искакањем падобраном. У току 7. априла, 6. ловачки пук је са преостала 22 авиона узео активно учешће у одбрани Београда, извршивши четири групна полетања и више патролирања. У току преподневних борби није било људских жртава, а само један авион је био оштећен. У току поподнева 16 авиона овог пука је пресрело изнад Инђије велику групу „штука“. Борба је била оштра и са знатним губицима на обе стране. Овом приликом је уништено 13 авиона из 6. ловачког пука, а погинули су следећи пилоти: капетан прве класе Михо Клавора, потпоручник Јован Капешкић, војни чиновник четврте класе Бранислав Тодоровић и наредник водник Владимир Горуп, док их је већи број рањено.

Немачки извиђачи су тога дана коначно открили летилиште 32. групе, а пошто је аеродром „Београд“ био стална мета напада немачких авиона, донета је одлука да се 6. ловачки пук 7. априла увече у целини пребаци на помоћно летилиште код села Велики Раденци у близини Руме.

У току следећа три дана временски услови нису дозволили полетање, па до ваздушних борби на овом подручју није ни долазило.

Када су обновљени немачки ваздушни напади на Београд 11. априла, 6. ловачки пук о томе није обавештен, јер су везе биле потпуно прекинуте а и систем јављања је био у расулу, па није ни учествовао у одбрани Београда. Међутим, авиони овог пука су истог дана водили борбу са немачким „штукама“ које су бомбардовале летилиште југословенске извиђачке авијације код Руме.

Крајем истог дана, Врховна команда краљевске југосло-венске војске на одбране Београда и рушење мостова на Сави и Дунаву.

Према наређењу, 6. ловачки пук је требало 11. априла да се пребаци у рејон Сарајева, али то није могао да учини због лоших временских прилика. У току раног јутра 12. априла, део његових авиона одлетео је за Бијељину (где су били уништени истог дана приликом немачког ваздушног напада на аеродром), а остале су сопствене иосаде спалиле на летишту Велики Раденци (11 месершмита ME-109E, 6 харикена и 3 икаруса ИК-3), с обзиром да је постојала могућност да падну у руке Немаца, чији су тенкови већ у току ноћи 11/12. априла продрли у Сремску Митровицу, а затим у Руму.

Противавионске јединице за одбрану Београда ефикасно су дејствовале против немачких ваздухопловних формација у току 6. априла, оборивши том приликом неколико њихових бомбардера. Међутим, касније су немачки авиони, обрушавајући се и ниско летећи над противавионским батеријама, успели својом ватром да смање њихову ефикасност, уништивши противавионску батерију и митраљески вод на Калемегдану и знатно оштетивши противавионску батерију на Бежанијској коси и неке друге противавионске јединице, које су се већином налазиле на отвореном простору и без сигурних склоништа за оруђа и људство. И поред ових жртава, противавионске јединице су и V току 7. априла дејствовале против мањих група немачких бомбардера, па и касније 11. априла када су немачки ваздушни напади обновљени. Тога дана је наређено да се противавионске батерије повук^ са леве обале Саве и Дунава, а један део је ушао у састав 6. армије у повлачењу према Ваљеву.

У ваздушним борбама над Београдом и његовим прилазима оборено је, према немачким подацима, укупно 50 њихових авиона, а око десет посто их се враћало оштећено у базе

У току бомбардовања Београд је поднео велике људске жртве, а нанета му је и знатна материјална штета. Према подацима које је установила Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, у Београду је од последица бомбардовања погинуло 2.271 лице, док се према подацима које је дала Управа града, а које наводи пуковник Тусен, процењује да је приликом бомбардовања погинуло око 4.000 Београђана. Иако је читаво градско територија била захваћена бомбардовањем, највише је страдало становитштво у центру града због густине насељености и колчине бачених бомби. У том делу је био разрушен велики број стамбених зграда. Нарочито је страдао део од Васине улице према Дунаву, где су улице после бомбардовања биле тотално затрпане рушевинама, што је био случај и са улицама Цара Душана, Страхинића Бана, Цара Уроша, Дубровачком и Банатском. У ужем центру су нарочито страдали Престолонаследников трг (Теразије), и улице Краља Милана (Маршала Тита), Кнеза Милоша, Немањина, улице око главне железничке станице, Славије, Аутокоманде, Бањице, Топчидера, Раковипе, Сењака и Вуковог споменика. Тешко је била оштећена водоводна и канализациона мрежа, а такође и електрична и трамвајска

Према извештају Техничке дирекције општине града Београда, од бомбардовања је порушено 714, теже оштећено 1.888, лакше оштећено 6.615 зграда, док је број лакше оштећених станова износио 22.831. Укупно регистрованих зграда у Београду је било 19.641, од чега је 9.365 оштећено, што износи скоро 50 посто.

Као и ваздухопловне снаге и бродови Речне ратне флотиле су 6. априла били на својим позицијама, предвиђеним ратним планом, истуреним на Дунаву и Тиси, према Мађарској и Румунији. У настојању да спрече евентуалне продоре Немаца и Мађара, речним токовима Дунава и Тисе, према Београду као крајњем циљу, бродови минерско баражних група Речне ратне флотиле положили су минске препреке на току Тисе код Старе Кањиже и Мостоноше и потопили шлепове код Брзе Врбе 6. априла, а то исто су учинили и 8. априла на Дунаву код Бездана. За то време су монитори „Морава“ (на Тиси код Старе Кањиже), „Бардар“ и „Сава“ (на Дунаву у Дубовцу, Дубравици и Гроцкој) и „Драва“ (на Дунаву код Бездана) успешно одбијали нападе немачких авиона све до 11. априла када су добили наређење да се повуку, истовремено са одступањем копнених снага 1. и 2. армије из Бачке и Барање и јединица из Баната. У повлачењу се нашла и пловећа база Речне ратне флотиле из Новог Сада према Београду. Она је стигла до Кленка на Сави 11. априла и ту је била потопљена, као и други бродови који су се ту нашли. Њихове посаде су формирале одред и наставиле повлачење према Боки Которској копненим путем.

Сви монитори сем „Драве“ нашли су се 11. априла око 20,00 часова на ушћу Саве, успешно и без жртава и оштећења, иако су имали да се бране од бројних напада немачких авиона. У међувремену је била донета одлука да се монитори потопе. Исте вечери то је и учињено у пристаништу на ушћу Саве. Таква одлука је донета због тога што је водостај Саве био велики и монитори нису могли да прођу испод железничког моста у намери да се повуку даље уз Саву. Њихове посаде су се укрцале на реморкере „Танаско Рајић“ и „Рашка“ у намери да отплове до Обреновца ради прикључења већ поменутом заједничком одреду који се припремао за повлачење према Боки Которској. Када је реморкер „Танаско Рајић“ са својом посадом и морнарима са монитора, којих је било укупно 110, допловио тачно испод моста, на њега се сручила контрукција моста, који су у том моменту срушили југословенски војници на основу наређења Врховне команде, не претпостављајући шта се дешава на води. Заједно са бродом утопило се 95 старешина и морнара, а преосталих 15 је спасено и прихваћено на реморкер „Рашка“.

До 11. априла монитор „Драва“ је учествовао у низу акција према граници са Мађарском. Одбио је продор 4 мађарска патролна брода преко границе када су упловили у југословенске воде. Извршио је артиљеријски напад на летиште помоћног аеродрома код Мохача, бранио се од више немачких ваздушних напада, потопио све пловне објекте при-

ликом повлачења у водама бездана, и слично. Повлачећи се према на
гојева ирепреком на води која је настала од конструкције
срушеног моста. Пошто су морнари рониоци отклонили пре-
преку, настављено је повлачење према Новом Саду. Међутим,
око 7,30 часова брод је нападнут од девет немачких авиона.
У оштрој борби која је настала, посада „Драве“ је успела да
обори три немачка авиона, али је и њихов брод био погођен
са шест бомби и коначно потопљен заједно са целокупном
посадом, која је у том тренутку бројала 67 морнара и старе-
шина. Само је шест морнара и четири подофицира успело да
се спасе домогавши се бачке обале. Командант је, такође,
успео да исплива на обалу низводно од Чнба, али су га тамо
дочекали и убили петоколонаши. Тако је јуначком смрћу по-
гинуло са „Драве“ укупно 54 члана посаде, заједно са својим
храбрим командангом, поручником бојног брода I класе,
Александром Берићем, који се определио за занимање војног
старешине пошто је матурирао у Осмој београдској гимна-
зији. Исту судбину су имали и његови храбри и врсни помоћ-
ници, поручник војног брода Бруно Шегвић и поручник фре-
гате Сулејман Шеховић, који су остали верни и свом коман-
данту и својој домовни, као и сви морнари са монитора
„Драва“, који су нашли смрт заједно са њима и на исти
начин.

На граничним фронтима продор немачких трупа био
је муњевит и углавном успешан, и поред часног отпора који
су пружале поједине јединице југословенске војске, а нарочито
поједине групе војника и нижих старешина, међу којима
је често било комуниста који су уносили борбени дух. Ипак,
нрактично се може рећи да је на територији Југославије већ
10. априла рат био завршен, јер су после тога остаци разби-
јене југословенске војске само одступали неорганизовано и
готово безглаво све до 17. априла, када је коначно био угу-
шен сваки озбиљнији отпор у Југославији, потписана безус-
ловна капитулација и извршено заробљавање остатака југо-
словенске војске.

Према Београду су немачке оклопне и моторизоване сна-
ге продирале концентрично, најпре у две колоне, а нешто
касније је укључена и трећа колона. Наиме, у првој колони је
надирала 11. оклопна дивизија, 1. оклопне групе, 12. армије
са југа, од Софије и Ниша према Београду, тако да је 12.
априла у току ноћи стигла до Авале, претходно савладавши
отпор Дунавске дивизије код села Марковца, а затим Унске
дивизије и 2. коњичке бригаде надомак Београда, на линији
Велика Плана—Смедеревска Паланка—Младеновац. У другој
колони надирале су јединице 41. моторизованог корпуса, 12.
немачке армије, без икаквог отпора, из североисточног Ба-
ната (Темишвар—Вршац) према Београду и крајем дана 12.
априла заузеле без икаквог отпора Панчево, пошто се са гог
дела фронта Банагски одред повукао у току ноћи 11/12. апри-
ла и 12. априла пре подне, чим је окупација Баната завршена.
Трећа колона је формирана на основу посебне наредбе штаба
2. немачке армије 46. армијском корпусу, да делови његове
8. оклопне дивизије наступају преко Борча кроз Славонију

групе, 12. армије, у надирању према Београду наишла на озбиљнији отпор југословенских снага испред Београда. Иначе, због тога је Врховна команда Југословенске војске била принуђена да изда наређење о рушењу свих мостова на Сави и Дунаву код Београда, а својим трупама да напусте територије северно од Саве и Дунава. Мостови су били порушени у току ноћи 11. априла, а трупе одбране Београда и Сремска дивизија су се, по овом наређењу, повукле 12. априла на положаје на левој обали Топчидерске реке, одакле су се касније у току дана повукле на линију Букуља—Космај—Парцански вис—Петлово брдо—Железник. Овим наређењем је било предвиђено да се Београд евакуише и више не брани. Тако су створени услови да истога дана, око 17,00 часова, једно немачко извиђачко моторизовано одељење од девет војника, на челу са капетаном Клингебергом из моторизованог пука „Велика Немачка“, моторизоване дивизије „Рајх“, 41. моторизованог корпуса 12. армије, дође из Панчева и без икаквог отпора уђе у напуштени Београд, заузме зграду Министарства војске, истакне немачку заставу и ступи у контакт са немачким војним аташеом у Посланству и немачким обавештајнодиверзантским центром, који се налазио у истој згради. Нешто касније, у току ноћи 12. априла, пристигла су из Панчева у Београд појачања састављена од јуришних јединица, које су одмах упућене да крстаре улицама Београда, хватајући разбијене групе југословенских војника и појединаца.

У току ноћи 12/13. априла у Београд су ушле и јединице 8. оклопне дивизије, 46. армијског моторизованог пука 2 армије, пошто су пре тога, продирући кроз источни Срем, без икаквог отпора окупирале Земун, где су им се придружиле и наоружане групе домаћих Немаца. На челу ове групе од око 200 људи немачког порекла био је Фриц Руницки. Они су пре стицања немачке војске напали и заузели аеродром „Београд“, запленивши 750 вагона бензина и у заједници са својим сународницима из Бежаније и Нове Пазове, упали у канцеларије аеродромске управе и приватне станове службеника и официра, пљачкајући све до чега су дошли. Касније је ова група прешла са јединицама 8. оклопне дивизије у Београд, истакла немачку заставу на зграду хотела „Москва“ и заједно са осталим фолксдојчерима из Земуна и Београда започела општу пљачку београдских радњи и предузећа.

У току јутра 13. априла, генерал пуковник фон Клајст је на челу 11. оклопне дивизије, 1. оклопне групе, ушао с Југа у Београд. Истога дана је 1. оклопној групи потчињен 46. армијски моторизовани корпус, без 14. оклопне дивизије, а ускоро затим 1. оклопна група је стављена под команду 2. армије. Ове снаге су одмах оријентисане на даљи продор преко западне Србије, општим правцем наступања ка Сарајеву.

Постојање пакта између Совјетског Савеза и нацистичке Немачке није доводило у забуну Комунистичку партију Југославије, као неке друге комунистичке партије у Европи. Она је на Петој земаљској конференцији од 19. до 23. октобра 1940. године у Загребу заузела јасан и чврст став против тзв. револуционарног дефетизма, залажући се за одбрану независности свих народа Југославије, а у интересу перспективе револуције и социјализма. Тај став је Комунистичка партија Југославије ирименила и у априлском рату.

Бомбардовање Београда омело је Покрајински и Месни комитет Партије у намери да одрже велику народну манифестацију 6. априла 1941, иоводом потписивања споразума између Југославије и Совјетског савеза претходне ноћи. Наиме, било је одлучено да се одрже антифашистички зборови ради јавног захтева да влада хитно предузме одговарајуће припреме за одбрану земље. Главни збор је требало да се одржи на слободном простору код Каленића пијаце. Раније заказана Месна конференција СКОЈ-а у Куршумлијској улици број 12 на Сењаку отказана је, а Љубинка Милосављевић је упутила делегате да поћу на велики збор код Каленића пијаце, с тим што је била остављена веза да и све оне који пристигну до заказаног времена одмах упуте на збор.

На зборном месту код Каленића пијаце, на врху Улице кнегиње Персиде (сада ул. Пролетерских бригада), сакупили су се истакнути руководиоци КПЈ, Раде Кончар, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Милош Матијевић-Мрша, секретар Месног комитета КПЈ за Београд и чланови Централног комитета КПЈ и ПК КПЈ, Сретен Жујовић, Спасенија Бабовић, Светозар Вукмановић-Темпо, Љубинка Милосављевић и други.

Када су Немци изненада почели да бомбардују Београд око 7,00 часова, присутни активисти и грађани су се склонили и растурили без жртава. Разишли су се и чланови Покрајинског комитета КПЈ за Србију, претходно заказавши састанак за 11,00 часова код циглане Шићанског на Црвеном крсту. На овај састанак су дошли: Раде Кончар, Сретен Жујовић, Милош Матијевић-Мрша, Љубинка Милосављевић, Светозар Вукмановић-Темпо, Радоје Дакић, Вукица Митровић и један број чланова Месног и рејонских комитета за Београд. Овом приликом је на краћем састанку, на коме се расправљало шта у тој ситуацији треба да се ради, закључено да комунисти треба да постоје у духу закључака са партијског саветовања одржаног

ским активистима, међу којима су били Војо Николић, Вељко Мићуновић, Милинко Буровић, Митра Митровић, Вукашин Антић-Додић, Жарко Зрењанин-Уча, секретар ПК КПЈ за Војводину и други. Између осталог, на том састанку је одлучено да се сви комунисти који су позвани у војску јаве на своја мобилизацијска места, а они који нису позвани да се пријаве као добровољци, затим да део чланова ПК и МК КПЈ поће у разне делове Србије, Санџака и Црне Горе и укључи се у војне јединице и у политички рад са сељацима и радницима, а да се истакнути руководиоци КПЈ повуку ка Авали. У случају пораза и распада краљевске југословенске војске, а таква могућност се уочавала већ приликом бомбардовања Београда, договорено је да чланови ПК и МК, као и остали чланови КПЈ треба да раде на прикупљању и скривању оружја. Такође је договорено да се, чим ратне прилике дозволе, врате у Београд Милован Билас, Сретен Жујовић и Спасенија Бабовић и да се повежу са свим организацијама КПЈ ради даљег партијског рада. Ове одлуке су, путем партијских канала и веза, одмах пренете партијским руководствомима у појединим местима у унутрашњости Србије и свим партијским руководствомима у Београду и Земуну.

Већина чланова ЦК и ПК КПЈ за Србију, који су имали партијска задужења у Београду, привремено су се у току 6. и 7. априла склонили у села Поповићи и Мала Врбица на Космају.

Априлски раг је унеколико пореметио рад организација КПЈ и СКОЈ-а у Београду и Земуну и њихове везе. То је била последица не само делимичне мобилизације и добровољног јављања у војску, затим одвођења у заробљеништво једног броја комуниста, него и њиховог померања на друге терене по задатку или самоиницијативног одласка радника, студената и ђака у своје завичаје. Међутим, ово стање несрећности убрзо је, са повратком великог броја чланова КПЈ и СКОЈ-а, било превазиђено. Тако се, на пример, 10. априла вратио у Београд Милош Матијевић-Мрша са неколико чланова МК и наставио да ради у ратним условима. Они су се стално кретали настојећи да обезбеде континуитет политичког рада са народом.

Комунистичка партија Југославије доследно је спроводила своју линију о одбрани земље у априлском рату и реаговала јединствено не само у Београду него и у целој земљи. Чланови КПЈ, где год су се затекли, инсистирали су на борби против агресора — нацистичке Немачке, а у случају окупације захтевали да се борба настави. Приликом уласка немачких трупа у поједине градове, комунисти су били ти који су покретали грађане на оружани отпор. Таква активност КПЈ није могла да утиче на ток априлског рата, али је значила крупан корак напред у погледу јачања утицаја КПЈ у народним масама. Непосредни додир са масама народа у краткотрајном рату омогућио је Партији да их упозна са својим ставовима по питањима која су била одлучујућа за судбину Југославије. Априлски рат је био само једна етапа у успону стваралачке активности КПЈ и њеној афирмацији код народа.

Први значајнији акт који су донеле немачке окупационе војне власти био је акт о капитулацији југословенске војске, који је потписан 17. априла у Београду. Према члану 1. овог документа „Југословенска оружана сила има безусловно да капитулира и одводи се у ратно заробљеништво“. Истим документом обавезани су сви официри и подофицири југословенске војске да се пријаве најближој немачкој команди и остану са својим јединицама, где ће бити одговорни за ред и дисциплину све до предаје. За војнике и војне старешине, који су се после ступања на снагу овог акта удаљили из јединица предвиђена је најстрожа казна у ратним условима. Прикупљање јединица за предају није ишло лако, јер се већина припадника југословенске краљевске војске предавала тек када другог излаза није било, па је прикупљање заробљеника трајало од 6. априла до средине маја 1941. године, па и касније. У ствари, процес заробљавања и одвођења припадника југословенске војске у заробљеничке логоре трајао је скоро у току целе окупације југословенске територије. Појам ратног заробљеника претставници немачких окупационих власти тумачили су веома широко. Све за војску способне Србе и Словенце, без обзира где су се налазили, сматрали су ратним заробљеницима. У наредби немачког војно-управног команданта Србије од 15. маја 1941. сви грађани који су способни за војску сматрани су опасним по окупациони систем, па је наређено да се установи евиденција свих обвезника и да им се саопшти да се сматрају немачким ратним заробљеницима, као и да се одмах јаве или службено приведу немачким окупационим властима ради одвођења у заробљенички логор. На темељу ове наредбе, немачке окупационе власти су скоро сваког мушкарца који је био војни обвезник могле накнадно да ухапсе и одведу у заробљеништво.

У духу ових наредби, представници немачких војних окупационих власти почели су одмах да делују. Све војне обвезнике затечене у војној униформи, иа и оне који је нису имали, хапсили су и прикупљали у сабирне логоре које су за ге сврхе припремиле на брзину.

Што се тиче укупног броја заробљеника из Југославије, наводе се различити подаци. Хитлер је у изјави почетком маја 1941. навео цифру од 344.000, тачније 6.298 официра и 337.864 војника, док према извештају немачких јединица које су учествовале у априлском рату произилази да је до 6. маја 1941. заробљено 268.395 југословенских војника. Касније се помиње све мањи број заробљеника, због пуштања припадни-

ка других иационалности, сем Срба и Словенаца, или што је за њих интервенисала Недићева влада, тако да се при крају рата 1. јануара 1945. наводи број од 137.406 заробљеника, међу којима је било 15.157 Словенаца и 122.249 Срба.

На подручју Београда била су формирана три сабирна заробљеничка логора: у касарнама на Бањици и Дедињу био је највећи логор и носио је ознаку 160, затим у Белом потоку и Панчеву. Један број, пре свега млаћих официра, подофицира и војника у овим логорима исказивао је јавно незадовољство према окупатору. Немачки војници су на то реаговали оштро употребљавајући и оружје, што се догодило и 17. маја 1941. у сабирном заробљеничком логору у касарни на Дедињу. Из ових логора заробљеници су укрцавани у вагоне и транспортовани у Немачку. О томе колико је војних обвезника са подручја Београда одведено у ратно заробљеништво не постоје довољно поуздани подаци. Помињу се бројке од 20 до 35.000 људи, од којих је највећи број одведен 1941. године у заробљеништво у логоре у Нирнбергу и Оснабрику.

Због уништених комуникација и мостова био је онемогућен брз транспорт заробљеника, па је у Врховној команди немачке копнене војске предлагано да се пусти око 30.000 заробљеника, који би учествовали у пролећној сетви. Овај предлог није реализован и заробљеници су постепено транспортовани у Немачку. Почетком јуна још се 19.000 заробљеника налазило у Београду. Са поправком железничког моста преко Саве 31. маја 1941. убрзан је њихов транспорт, тако да је последњи заробљеник напустио Београд половином јула 1941.

Током рата одвоћене су маће групе „непослушних“ официра, подофицира и других војних обвезника, о којима је квислиншка власт пружала податке окупатору као о непоузданима. На Недићев захтев велики број заробљеника пуштен је из заробљеничких логора, и то у првом реду разних стручћака: лекари, инжењери, правници, професори, економисти, занатлије разних струка и сви други који су окупационим властима на југословенској гериторији били потребни, а за које је квислиншка власт давала гаранцију.

Београд је за кратко време од бомбардовања до уласка првих немачких јединица 12. априла, деловао као напуштен град. Његово становништво се повукло у куће, а на улицама могли су се запазити само припадници санитетске војне службе и болничко особље, које је указивало помоћ рањеним у рушевинама од бомбардовања. Ту и тамо кретале су се групе сумњивих лица које су користиле народну несрећу.

После уласка у град првих немачких војника 12. априла, сву власт привремено је вршио војни аташе при немачком посланству, пуковник Тусен. Истог дана у 19,30 часова вршила дужности председника општине града Београда Иван Милићевић дошао је у немачко посланство и званично предао општину града Београда немачкој војсци.

У Земуну је 13. априла целокупну власт преузело градско поглаварство са домаћим Немцем др Хансом Мозером на челу, које је захтевало да се становништво пријатељски и гостољубиво односи према немачким трупима и да покорно извршава све наредбе немачких представника у граду.

Већ 12. априла појавила су се и прва јавна саопштења потписана од стране команданта немачке копнене војске фелдмаршала Валтера Браухича, којима се ограничава кретање, уводи полицијски час од 21,00 до 5,00 часова, забрањује састајање и одржавање скупова, демонстрација и штрајкова, ширење летака и слушање других радио-станица сем немачких, затварање радњи, подизање цена, наднипа и плата. Овим првим актом одређен је и нови паритет новца, тако да је немачка марка вредела 20 динара. У току 13. априла немачке трупе су запоселе Београд и ширу околину, а потом је 14. априла организована тријумфална парада.

После ових оперативних јединица, у великом броју почеле су да пристижу позадинске јединице за обављање службе снабдевања и збрињавања трупа инжењеријске јединице за рашчишћавање рушевина, јединице за оправку путева, водоводних и електричних инсталација, затим привредни стручњаци за пљачку и експлоатацију Београда и других градова и области, за одношење културних добара и историјских споменика, као и ретких књига и докумената из библиотека и архива.

Већ првих дана окупације командант места, пуковник Тусен, предузео је низ мера, као што су: обезбеђење запоседнутих зграда јединицама које су приспеле из правца Панрчошта! кпк 1 ОП запобљеника. коте

БЕОГРАЂАНИ!

Јуче 12 априла 1941 год. после подне Немачка војска ушла је у Београд.

Тога дана у 5 часова после подне предао сам Општину града Београда према добивеном наређењу Команданта места пуковнику Тусену.

Командант места наредио ми је да осигурам мир, ред и безбедност.

Ја сам дао реч да ће мир, ред и безбедност у Београду бити осигурани. Одмах сам створио наоружану грађанску стражу, која је још синоћ почела патролирати по граду. Ову стражу организоваћу како треба да би она могла у потпуности одржати мир, ред и безбедност у Београду.

Командант места изразио је жељу, да ја и даље водим Општину и обављам све функције председника Општине.

Ову тешку дужност примио сам уверен, да ће ми сваки становник града пружити помоћ, која се буде тражила за испуњење овог задатка.

БЕОГРАЂАНИ!

Командант места изјавио ми је да ће се Немачка војска најкоректније понашати према грађанству, али је тражио да грађанство безусловно испуњава његове наредбе и наређења Председника општине.

Позивам вас све од реда да се и ви лојално и коректно понашате према немачким војницима и да испуњавате све наредбе команданта места и наређења Претседника Општине.

Сваки изгред и инцидент биће строго кажњен по војним законима.

Кретање улицама допуштено је од 5 часова изјутра до 19 часова увече. Ноћу је допуштено кретање само наоружаној грађанској стражи која одржава мир, ред и безбедност као и службеним лицима, која имају на левој руци одређену ознаку.

Данас се Општина са Ташмајдана, из пећине и склоништа Прве женске гимназије враћа у своју зграду у Узун Мирковој улици бр. 1 где ће наставити свој даљи рад.

БЕОГРАЂАНИ, будите свесни времена и околности у којима живимо и предајте се својим редовним пословима, мирно и приљежно, како би одржали себе и своје породице.

Општина града Београда учиниће са своје стране све што је у њеној моћи да задовољн ваше најпрече потребе: исхрану, здравље и сигурност.

Бр. 44
13 априла 1941 год.
Београд

В. Д. ПРЕДСЕДНИКА,
Општине града Београда,
Иван М. Милићевић

Апел Ивана Милићевића становништву да сачува ред приликом предаје општине, 13. 4. 1941. год.

су похватале немачке патроле по београдским улцима и дво-риштинама, разговори са вршиоцем дужности председника београдске општине Иваном Милићевићем о предаји града и постављање првих патрола и стража састављених углавиом од домаћих Немаца, под изговором да спречи анархију. Осим тога, издао је 14. априла наређење да грађани који поседују било какво оружје чак и ловачко, муницију, бомбе и експлозив, све то предају најкасније до 16. априла, на једном од следећих 5 места у граду: у подруму хотела „Балкан“, у пећини на Ташмајдану, у школи „Војислав Илић“, у кафани „Мостар“ и на општинском имању „Пионир“, уз претњу оним који не буду извршили ово наређење да им следује смртна казна, а у лакшим случајевима робија и затвор.

Поред ове наредбе било је и других којима је наређивано становништву да изађе на улице и прихвати се раскрчивања рушевина, поправљања улица и отклањања последица бомбардовања, а посебно је опомињано становништво да што пре преда ватрено наоружање и другу војну опрему. У свим овим саопштењима предвиђене су веома строге казне за све оне који се не би придржавали наређења или се не би одазвали позивима окупационих власти.

У Београд је 15. априла стигао оперативни део дивизије 2. армије, са командантом генерал-пуковником Максимилијаном фон Вајксом, који је смештен у згради чехословачке амбасаде. У истој згради 16. априла почели су преговори о безусловној капитулацији југословенске војске, који су завршени

Београд, ден 13. 4. 1941

Für die schweren Folgen, die sich aus dem Kriegszustand für Bewohner der Stadt Belgrad ergeben haben, sind das deutsche Volk und seine Wehrmacht nicht verantwortlich. Die Verantwortung ist allein die derzeitige serbische Regierung. Dennoch werden die deutschen Militärbehörden alles tun, um den von ihnen nicht verursachten Notstand der jetzt die Bevölkerung der Stadt bedrückt, zu beheben. Alle Bürger der Stadt Belgrad werden hierdurch zur Zusammenarbeit aufgefordert. Alle Massnahmen, die zur Wiederherstellung von Ruhe und Ordnung und zur Wiederinbetriebnahme der Elektrizitäts- und Wasserversorgung getroffen werden, sind sorgsam zu erwägen.

Zur Durchführung der Befriedung und zur Verhütung von Ausreitungen wird folgendes befohlen:
1. Sämtliche Schusswaffen (einschliesslich Jagdschusswaffen) sowie Munition, Handgranaten und Sprengmittel sind abzuliefern.

Die Ablieferung hat bis 16. April 12 Uhr mittags auf der Zelle, oder an einer der nachstehenden fünf Stellen:

1. Im Keller des Hotels „Balkan“ — Terazie (Eingang aus der zrenska Gasse);

2. In der Grotte am „Taschmajdan“;

3. Im Kaffeehaus „Mostar“;

4. In der Volksschule „Vojslav Ilitsch“ und

5. Am Gemeindegut „Pionir“

erfolgen. Jagdschusswaffen sind innerhalb der gleichen Frist unkenntlichmachung von Namen, Beruf und Wohnung des Eigentümers abzuliefern.

Ausgenommen sind Erinnerungswaffen ohne Gebrauchswert. Wer entgegen dieser Bestimmung Schusswaffen, Munition, Handgranaten, Sprengmittel oder sonstiges Kriegsgeschütz und Bedarf in Besitz hat, wird dem Tode, in leichteren Fällen mit Zuchthausstrafe verurteilt.

Den Bewohnern der Stadt Belgrad wird verboten, in der Zeit von 19 Uhr abends bis 5 Uhr morgens (deutscher Zeit) die Strassen zu betreten.

Ärzte usw. bedürfen einer besonderen vom Bürgermeister ausstehenden und mit Dienststempel zu versehenen Genehmigung.

Die Aneignung fremden Eigentums, gleichgültig ob ausübend unbewachten Privatbesitz oder aus öffentlichem Verlangen stammend, wird mit dem Tode bestraft.

Der Befehlshaber der deutschen Truppen in Belgrad

За тешке последице која има да сноси београдско ништво немачки народ и његова војска нису одговорни. Одговорна је једино садашња српска влада. Ипак ће немачке оружане силе учинити све да уклоне беду која сада притискује грађанство овога града, а коју нису оне проузроковале.

Стога се тражи од целокупног грађанства града Београда да суделује на овом послу. Све потребне мере, које служе миру, као и оне којима је циљ да се востанови електрична енергија и водовод брижљиво су проучене од стране немачких војних власти.

За спровођење смиривања као и за спречавање изгреда наређује се следеће:

1. — Све ватрено оружје (укључиво ловачко оружје) као и муниција, ручне гранате и експлозив морају се предавати властима. Ово предавање оружја мора се извршити до 16 априла у 12 часова у граду или на једном од ових пет места.

1. У подруму хотела „Балкан“ на Терезијама (улаз из Призренске ул.);

2. У пећини на „Ташмајдану“;

3. У кафани „Мостар“;

4. У основној школи „Војислава Илића“ и

5. На општинском имању „Пионир“.

Ловачко оружје мора се предавати у истом року се назначењем имена, занимања и стана власниковог.

Од овога се изузима оружје које служи као успомена, а не може се употребити.

Ко и поред овог прописа буде поседовао ватрено оружје, муницију, бомбе, експлозив или ма која ратна сретства и опрему, биће кажњен смрћу, а у лакшим случајевима робијом или затвором.

2. Становницима Београда забрањује се кретање улицама у међувремену од 19 сати навече до 5 сати ујутру (по немачком времену).

Лекари и слич. професије добиће за хитне случајеве нарочиту нумерисану дозволу од Председника Општине, на којој ће се налазити и службени печат Општине.

3. Присвајање туђе имовине, без обзира да ли она потиче од пролазно незаштићене приватне својине или јавног добра кажњиве се смрћу.

14 априла 1941 год. Београд

Командант немачких трупа у Београду

17. априла тиме што су акт о безусловној капитулацији у име Краљевине Југославије потписали Александар Цинцар-Марковић, министар у оставци и генерал Радивоје Јанковић.

Акт о капитулацији предвиђао је да се борбена дејства обуставе у 12 часова 18. априла, до када би сви припадници југословенске војске предали оружје некој од најближих немачких јединица на терену. На тај начин је и формално правно земља била препуштена на милост и немилост окупатора, док су влада и краљ авионима побегли у иностранство под окриље британске владе.

Одмах после кашпулације Краљевине Југославије нацистичка Немачка почела је да повлачи инвазионе трупе из Србије и осталих делова Југославије на фронт према Совјетском Савезу. До половине јуна 1941. повучена је 2. армија, а на њено место су дошле четири посадне дивизије: 704, 714. и 717. које су стационаране на подручју окупираних Србије, док је 718. била распоређена у области Срема, источне и средње Босне и Босанске Крајине. Ове дивизије су у гоку маја 1941. иотчињене Вишој команди за нарочиту употребу која је носила ознаку 65 на чијем челу је био генерал артшверије Паул Бадер, са седиштем у Београду.

Поред ове команде, у Београду је формиран војнопривредни штаб, који је првобитно био намењен само за Југославију, а касније су његови прерогативи проширени и на цео Балкан. На челу штаба налазно се пуковник Браунмилер. Штаб је био смештен у згради ваздухопловства у Земуну. Осим главне оперативне командне групе, штаб је имао и пет одељења у којима је било запослено око 100 људи, углавном добрих познавалаца Балкана. У склопу ових команди на подручју Београда била је стационарана и војна интендантура, чији је командант био пуковник Зелигер. Због добрих саобраћајних веза већи део јединица ове команде био је смештен на подручју Београда и у ближој околини, а у самом Београду је био 5. виши артиљеријски штаб са јединицама за обезбеђење, складиштима за муницију и наоружање, возним парком, складиштима за одећу и намирнице, лабораторијама, складиштима за санитарски и лекарски материјал, амбулантама и свом другом опремом која је била потребна за добро организовану војску.

Уз ове команде, у Београду је била смештена и испостава оперативног штаба Рајхслајтера Алфреда Розенберга на чијем је челу стајао пуковник Вуц, чији је превасходни задатак био претраживање библиотечких и архивских фондова и њихово пребацивање у Немачку.

На подручју Београда било је смештено и пропагандно одељење за Србију на чијем челу се налазио капетан др Липерт под чијом командом су биле средњоталасна радио станица Београд, краткоталасна радио станица Земун и немачка војна радио-станица „Лили Марлен“. Људство овог одељења, поред пропаганде, имало је задатак да врши цензуру програма радио станица, штампе и других информативних средстава.

Још у току боравка оперативних јединица 2. армије, у Београду је 22. априла формирана институција војноуправног

команданта Србије, на које место је Врховна команда немачких сувоземних снага одредила генерала авијације Хелмута Ферстера. Ова команда окупиране Србије делила се на два дела: војни и управни штаб. На челу војног штаба у току 1941. налазио се пуковник Гравенхорст. Овај штаб је имао задатак да одржи мир у Србији, за шта му је на располагање стајало 4—6 батаљона пешадијских стрелаца, одреди фелд-жандармерије и неке полицијске снаге.

Пословима управе окупиране Србије руководио је управни штаб на челу са генерал-лајтнантом Харолдом Турнером, вишим пруским државним саветником. Овај штаб у почетку је имао улогу владе, а касније се она свела на контролу најпре Савета комесара Милана Аћимовића, а затим владе Милана Недића. Своју улогу управни штаб је остваривао преко три фелдкомандатуре и седам крајскомандатура, које су такође биле подељене на војне и управне групе. За територију Београда са Земуном, односно источним Сремом, успостављена је фелдкомандатура која је носила ознаку 599. Након припајања источног Срема са Земуном Независној држави Хрватској почетком октобра 1941, њена се надлежност протезала најпре на београдски а затим, крајем 1941, и на пожарачки округ.

Поред војних установа и Министарство спољних послова имало је свога опуномоћеника у Београду Феликса Бенцлера, који је био придодат војноуправном команданту за политичка питања унутар Србије, али је истовремено фунгирао као немачки посланик код квислиншке владе у Београду. Он је примао наређења директно од Рибентропа, али је био упућен на сарадњу са војноуправним командантом по спољнополитичким питањима.

Војноуправни командант Србије затекао је у Београду Оперативни одред полиције и службе безбедности за Југославију, чија се надлежност постепено сводила на Србију. На његовом челу налазио се пуковник Вилхелм Фукс. Постојао је и посебан оперативни одред ове службе чија се надлежност простирала на управу града Београда, односно на територију фелдкомандантуре 599. На његовом челу налазио се мајор Карл Краус, а одред је био смештен у Ратничком дому (сада Дом ЈНА). Овај одред се бринуо за угушивање сваког отпора окупатору у Београду. У његову надлежност спадала је и организација београдске квислиншке полиције, коју ће под заштитом и упутствима Крауса формирати Драги Јовановић.

У Београду је своју испоставу имала и војна обавештајна и контраобавештајна служба, коју је 14. априла 1941. организовао потпуковник Фридеричи, а потом га заменио пуковник Кухотек. Ова испостава је била смештена на Дедињу и носила лажни назив „Штаб за везу оружаних снага“. Уз ову установу била је везана специјална испостава немачке Врховне команде за искоришћавање архивских фондова војних и државних органа Краљевине Југославије.

Непосредно после априлског рата у Београду је као део управног штаба формиран привредни штаб, на чијем челу је био Франц Нојхаузен, раније немачки конзул за привредна

питања при амбасади у Београду. Овај штаб сачињавали су искусни привредни стручњаци доведени из Аустрије и Немачке, који су веома добро познавали цело југословенско подручје, људе, саобраћај, индустрију и уопште привредна богатства.

Франц Нојхаузен је средином маја 1941. дошао у Београд, снабдевен Хитлеровим и Геринговим инструкцијама и са титулом генералног опуномоћеника за привреду окупирани Србије, а касније се делатност његовог штаба проширила на Македонију, Црну Гору, Сапцак и Албанију. За седиште свога штаба изабрао је Земун, зграду ваздухопловства, где је била смештена и команда окупирани Србије, од које су Нојхаузен и његов штаб добијали детаљна упутства из оквира немачког четворогодишњег привредног плана.

У организационом погледу овај штаб био је подељен у три одељења, а затим у главне групе и подгрупе. У саставу првог одељења биле су следеће групе: за општенародну привреду и привредна-политичка питања, за политику цена, за валутна и новчана питања, банкарство и кредитна питања, за спољну трговину, за привредно транспортне потребе, за непријатељску имовину, затим групе за обртну трговину, железне коване, за текстилне сировине, кожу, минерална уља, хемију, грађевински материјат, шумарство, рударство и енергију.

Другом оделеном припадале су групе: за рад и радне одnose, расподелу рада, заштиту на раду и социјално осигурање.

У састав трећег одељења улазиле су следеће групе: исхрана и пољопривреда, ратарство и пољопривредна техника, живинарство, економика жита, сточарство, повртарство и виноградарство, затим група за снабдевање градског становништва важним прехранбеним артиклима, као и трговинска предузећа, која су се бавила дистрибуцијом и продајом ове робе.

Нојхаузену штабу припадало је и одељење заштите привреде, којим је руководио Карл Геминг, који се налазио у Београду више од 10 година, сарађујући са познатим југословенским привредним стручњацима. У његову надлежност спадала је и сарадња са Недићевим министарством привреде, затим се старао о занатима, који су у привреди Србије играли значајну улогу, као и о сировинама: гвожђу, каучуку, кожи, вуни, хартији итд.

Задатак овог штаба био је да пронађе сировине, да на њих укаже и да помогне приликом њихове експлоатације, а за практично извођење тих задатака биле су надлежне друге организације формиране од стране окупационих власти.

Приликом запоседања југословенске територије представници окупационих власти су за управу града Београда предвидели посебну управу и означили је као фелдкомандантуру 599.

Како су поделом југословенске територије настале извесне измене у самој управи града Београда, најпре одвајањем Панчева и његовим припајањем окупационој управи Баната, а касније одвајањем Земуна и припајањем Срему који

је ушао у састав НДХ, окупаторска команда Јзеграда од децембра 1941. важила је само за његово подручје и носила назив Команда града Београда. Ова команда је у Београд дошла негде средином априла. Први командант био је пуковник Ернест фон Кајзенберг, кога је од 9. фебруара 1942. заменио генерал-мајор Адалберт Лончар, који је на овој дужности остао до 10. децембра 1943. када на ту дужност ступа генерал-мајор Валтер фон Фиров и остаје до 16. септембра 1944. Команда Београда је у ствари била на нивоу команде једне немачке дивизије. У њој је радило око стотину официра, подофицира, војника и војних чиовника. Сама команда била је подељена на команду и управну групу, а у свом саставу је имала ратни суд, војни затвор, управу концентрационих логора, затим групу полицајаца и друге помоћне јединице, које су ЈОЈ биле потребне за организацију и спровођење окупационе власти на подручју Београда. При команди 599 постојао је уред за контролу цена, опуномоћеник за привреду, референт за штампу и пропаганду, као и служба безбедности. Све ове организације биле су војничке, па су на том принципу и формиране. За обављање стражарских и других полицијских и контролних дужности и за спровођење одлука, команда Београда је увек имала на располагању војне снаге у јачини једног пешадијског пука ојачаног специјалним јединицама. Од јуна 1941. до пролећа 1942. ову службу обављале су јединице 734. пука из састава 704. дивизије, који је био ојачаи са два батаљона пешадијских стрелаца.

Ради одржавања реда и организовања контроле становништва, градска територија била је подељена на 7 одсека. Како се Београд до рата делио на 16 квартова, првих 6 одсека обухватило је по два кварта, а 7. одсек четири. Сваки одсек, у зависности од објекта који је требало обезбеђивати, а и ве-

Kommandanturbefehl

Die Polizeistunde für die Zivilbevölkerung der Stadt wird ab heute statt auf 19 auf 20 Uhr festgesetzt. Nach 20 Uhr darf kein Zivilist ohne Sonderausweis die Strassen betreten.

Belgrad d. 11. V. 1941.

DER FELDKOMMANDANT
gez. v. KAISENBERG
Oberst

Наредба команданта

Полицијски час за цивилно становништво града продужава се од данас од 19 на 20 часова. После 20 часова не сме ни једно цивилно лице да се затекне на улици без нарочите дозволе.

Београд, 11-V-1941

с. р. в. KAISENBERG
Пуковник и командант

личине насеља, имао је на располагању снаге у јачини од 2 чете, а остале је дебећење као резерва и употребљаване су само кад је било неопходно, нарочито за масовна стрељања у Београду, а и у унутрашњости Србије кад су вршене одмазде. Касније, за овакве послове су често мењане јединице, па су за извршење одмазди углавном узимане полицијске јединице. Немачка команда Београда настојала је да располаже јединицама у јачини од једне дивизије, које би биле спремне да у случају потребе одмах ступе у акцију. Од почетка 1944. када су савезнички авиони почели да бомбардују Београд, немачка команда морала је да држи у граду и противавионске снаге.

109

Ове јединице коришћене су, поред осталог, и за контролу заробљеника, за хапшење и чување талаца, за извођење акција против народноослободилачке војске и за друге потребе окупационих власти. Било је и других специјалних јединица, које је користила окупациона управа. Од њих је највише било транспортних јединица, које су имале задатак да транспортују све оно што је опљачкано на тлу Југославије и у Београду, затим јединица за снабдевање, санитарске, вегеринарске и инжењеријске јединице, команда авиобазе и друге помоћне јединице.

Поред наведених институција, у склопу окупационог система на територији Србије и Баната са седиштем у Београду, било је основано неколико нових предузећа са искључиво немачким капиталом за откуп и лиферацију разних производа, а многа стара немачка предузећа која су се до гада бавила тим пословима проширила су своје капацитете. Немачке окупационе власти настојале су да скоро у свакој привредној грани имају и једно од водећих предузећа са својим капиталом ради контроле читаве производње, а било је и таквих предузећа која су радила углавном за немачку привреду. Немачки привредни стручњаци били су посебно заинтересовани за руде обојених метала, па су у Београду била смештена два представништва предузећа за експлоатацију бакарне, антимонске и цинкове руде и сировина за добијање азбеста. Средином 1943. формирано је предузеће „Хемофлора“ као заступништво немачких фабрика лекова а августа 1943. основана је ткачница „Мачва“ са 50 разбоја. Уместо издавачког предузећа Геца и Кон формирано је предузеће „Југоисток“. За откуп и извоз аграрних производа основано је више предузећа. Уместо „Призада“ Немци су формирали „Српске аграрне производе АД“ затим „Цереал експорт“, које се специјализовало за извоз белих житарица. Откупом жита бавио се и „Дирис“, а кукурузом „Агропродукт“, као и „Агарија“. На подручју Београда била су смештена и представништва предузећа „Уљарица“ и „Уљород“, која су се бавила откупом и извозом сунцокрега, затим „Продукт“ који се бавио откупом воћа и „Вигор“ повртарским производима. Откупом вина и ракије бавило се предузеће „Дунав“ и „Оскар Гахтлер“. За превоз робе постојала су два предузећа: „Транспорг — Контор Југоисток“ и „Шенкер и комп.“ Ради финансирања ових предузећа и послова које су окупационе власти преко њих обављале основане су банке, као што је била Српска банка

са својим филијалама која је емитовала новац, и Пучка банка у Панчеву преко које су пословали фолксдојчери и преко које су ишли сви немачки поверљиви пројекти. Поред тога, у Београду су постојали још неки мањи новчани и осигуравајући заводи, преко којих се обезбеђивао новац за одређене послове.

Приликом увођења окупационе управе знатну помоћ окупаторима пружили су припадници немачке народности, који су почели масовно да се досељавају у Београд, тако да их је у граду било око 25.000. Они су били ангажовани у својству тумача и експерата за локална питања у свим немачким установама, а свима који су добили немачко држављанство омогућено је да раде и на другим пословима. Крајем 1941. почело је њихово укључивање у помоћне полнцијске јединице.

Уместо ранијих културних друштава у Србији су формиране националне социјалистичке организације, под називом „Немачка народна група“. У том погледу Србија са Банатом била је подељена на шест округа, од којих се пет налазило у Банату, а један у Србији са седиштем у Београду. Овај округ у Србији носио је, не случајно, назив „Принц Еуген“. Био је подељен на два дела: град Београд и Србија. Београд је био подељен на четири месне групе, које су се дал'е делиле на „суседства“, односно „другарства“. У многим женским и омладинским организацијама радило се на тоталном ангажовању немачке народности у интересу циљева немачке политике.

Поред организовања својих управно-административних и привредних власти, у чијим надлештвима су радили искључиво Немци, Аустријанци и поуздани фолксдојчери из Чехословачке и Југославије, представници немачких окупационих власти ангажовали су се да организују и квислиншку власт. Најпре су предузели све мере да обнове стари апарат власти и да га ставе у своју службу. У Београду већ од почетка окупације настојали су да успоставе везу са оним буржоаским круговима који су са Немачком и раније сарађивали. Тако су одмах почели преговоре са Драгишом Цветковићем, Александром Цинцар-Марковићем и Миланом Неђићем, а интересовали су се и за Милана Стојадиновића и његову породицу. После разних комбинација, Немци су формирали квислиншку управу под називом Савет комесара. Овај Савет комесара наименовао је војноуправни командант Србије, генерал авијације Ферстер, 30. априла 1941. У састав Савета комесара ушли су: Милан Аћимовић, председник и истовремено комесар ресурса унутрашњих послова, у коме му је заменик био пензионисани пуковник Танасије Динић а комесари ресурса Момчило Јанковић правде, Душан Летица финансија, Душан Пантић, ПТТ, Ристо Јојић просвете, инж. Милосав Васиљевић привреде, др Лазар Костић саобраћаја, Јеремија Протић исхране, др Стеван Иванић социјалне политике и народног здравља и инж. Станислав Јосифовић грађевина.

Ако се поближе погледа политички састав Савета комесара, може се запазити да је он изабран углавном из редова присталнца свих ранијих грађанских политичких странака сем земљорадника и социјалиста, док су свега двојица, Васиљевић и Ивапић, били из Љотићеве групе. Уочљиво је да међу њима

нема најистакнутијих пронемачки оријентисаних личности, као што су били Ал Љотић и други, које окупатори у почетку нису избацивали на пстурена места, него су их радије задржали у позадини.

Једно од питања које је требало да реше немачке окупационе власти у Београду било је одређивање граница окупирани Србије према територији НДХ. Решење овог питања тражили су представници НДХ преко представника немачких власти у НДХ и оно је, поред осталих, било једно од питања која су заокупљала њихову пажњу све до средине 1942. Највише проблема било је око границе на подручју Срема због Земуне и његовог залећа, а и због смештаја дела Нојхаузенског штаба у згради ваздухопловства у Земуну. После неколико разговора одржаних између немачких представника у Загребу и Београду, Земун са источним делом Срема званично је уступљен НДХ 10. октобра 1941. Овом одлуком и Нојхаузенски штаб је требало да буде пресељен у Београд као и друге немачке установе, које су биле иадлежне за Србију, а налазиле се у Земуну, што је и извршено у току 1942. У вези са новлачењем границе према НДХ наметнуло се и питање пресељења београдског савског бродоградилшта, које је било лоцирано на десној обали Саве, преко пута Аде Циганлије. С обзиром да је то пресељење било тешко извршити, за ово предузеће донете су посебне одлуке и оно је остало на истом месту.